

Katarzyna TRYCZYŃSKA (Universiteit Wrocław)

Collocaties in het *Juridisch Woordenboek* van Fockema Andreae. Een frequentieanalyse

Abstract

Law and language are intertwined with each other to such an extent that it is not possible to separate one from another. In order to master legal language and reach proficiency in translating legal texts, one should have a suitable knowledge of legal terms as well as be able to use them accurately. Legal language is characterized by great precision and — as a result — legal terms are often collocations.

The main purpose of this article is to draw attention to the significance of collocations in Dutch legal language and the frequency with which they appear in it. Firstly, the author discusses the theoretical foundation of this issue, and then focuses on the outlined problems and presents the results of a preliminary analysis as well as a tentative classification of some of the Dutch collocations under scrutiny. This study may be seen as a starting point for further research.

Inleiding

In wat hier volgt wordt een poging ondernomen om op basis van een classificatie die het uitgangspunt vormt voor een frequentieanalyse van collocaties uit het *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek* enkele conclusies te trekken met betrekking tot het belang ervan bij de didactiek van het Nederlands alsook bij het vertalen van juridische teksten. De gekozen voorbeelden van geëxcerpeerde collocaties kunnen mijns inziens representatief zijn om de collocatiesoorten in de rechtstaal te tonen en ze kunnen als illustratie gelden van de frequentie waarmee ze in de juridische taal voorkomen.

De onderhavige bijdrage vormt een aanzet tot verder onderzoek dat een breder corpus zou moeten omvatten waarin verschillende soorten van juridische teksten in aanmerking zouden genomen worden, alsook een confrontatief perspectief zou moeten hebben waarbij collocaties in de Nederlandse en de Poolse rechtstaal met elkaar zouden worden vergeleken. Het kan dus als een bouwsteen beschouwd worden voor de nog te onderzoeken frequentie en equivalentie van collocaties van het genoemde talenpaar.

Rechtstaal als vaktaal

De positie van de rechtstaal als vaktaal is inmiddels gegrond en hij wordt over het algemeen in een rij met andere vaktalen genoemd (vgl. Gerits 2001: 7 e.v.; Grzelak 2010: passim; Hendrickx 1999: passim; Klimaszweska 2003: 135; Pieńkoś 2003: 105, 133 e.v.). Men kan zich afvragen of er een duidelijk verschil bestaat en in hoeverre de taal van juristen verschilt van de (standaard)taal die in dagelijkse omgang wordt gebruikt. Indien een doorsnee taalgebruiker te maken heeft met de rechtstaal in de vorm van rechtspublicaties, verschillende uitspraken van juristen e.d., voelt hij in de meeste gevallen meteen een verschil aan en terecht. Deze taal wordt dan vaak ervaren als onduidelijk, onleesbaar en ontoegankelijk. Het vloeit voort uit een aantal factoren, o.a. de mate van ingewikkeldheid van de wetteksten als gevolg van gebruik van specifieke vaktermen vergezeld van lange, veelvlakke en moeilijke zinsconstructies, ouderwets taalgebruik en formeel taalregister waartoe juridische teksten behoren. Al die factoren bij elkaar komen vaak met de kenmerken van de rechtstaal overeen.

In eerste instantie lijkt de afbakening van de rechtstaal ten opzichte van de standaardtaal en andere vaktalen onproblematisch te zijn, bij nader inzien blijkt het niet geheel het geval te zijn. De relatie en de verschillen ertussen zijn minder voor de hand liggend dan men aanvankelijk zou kunnen verwachten (vgl. Snel Trampus 1991: 193). Daar kom ik later nog op terug.

Definitie en positie van de rechtstaal

Het valt op te merken dat onnipresente uitspraken aangaande recht in het algemeen, juristen en de hoedanigheid van dit beroep, waarin wordt beweerd dat de taal een werkmiddel en tegelijk een wapen is (van juristen), zonder meer terecht zijn. Ze stellen tegelijk een zekere vervlochtenheid van beide elementen, dat wil zeggen van recht en taal, in het licht. In zijn monumentale werk beweerde Melnikoff dat recht uitsluitend op woorden berust. Zijn uitspraak *law is a profession of words* heeft tot de dag van vandaag niets van zijn validiteit verloren (Mellinkoff 1963: vi). Het vermogen om tussen woorden en betekenissen bekwaam te manoeuvreren is in feite essentieel in de beoefening van recht. Een goede jurist doet het met het hoogste meesterschap (vgl. Loth 1992: passim; Hofstede 2008: 456–459). Uitspraken over recht in deze trant vinden we ook bij Gaakeer en Gibbons (vgl. Gaakeer 2006: 843–845; Gibbons 1994: 3 e.v.; Gibbons 1999: passim).

Taal wordt dus beschouwd als een belangrijk bestanddeel van recht en een instrument waardoor de boodschap wordt overgebracht. Het is dus een voorwaarde van het bestaan en van de beoefening van recht. Utlatingen die een weerspiegeling van deze denkwijze zijn, vinden we bij de zojuist genoemde wetenschapper

die constateert dat taal centraal staat bij de wet. Verderop stelt hij nog vast dat de wet in de huidige vorm ondenkbaar is zonder taal (vgl. Gibbons 1994: 3).

Om tot een alomvattende definitie van de rechtstaal te komen, zouden talrijke aspecten in aanmerking moeten worden genomen. Er is een tendens te bespeuren met betrekking tot het onderzoek naar vaktalen dat namelijk gedurende vele jaren beperkt is gebleven tot onderzoek op lexicaal niveau (vgl. Snel Trampus 1991: 193 e.v.). Snel Trampus constateert dat tegenwoordig ook het belang van syntaxis, tekststructuur en situationele context wordt erkend. Het neemt echter niet weg dat de terminologie toch heel vaak het uitgangspunt vormt.

In verschillende definities van de rechtstaal wordt deze term op verschillende manieren aangepakt en meestal wordt hij slechts fragmentair omschreven. Er zijn ook wetenschappers die vooral met het communicatieve aspect van de rechtstaal rekening houden. Één daarvan is Maes die de rechtstaal definieert als volgt: *een situationeel bepaalde taalvariëteit die uitgaat van een rechtsbeoefenaar* (Maes 1981: 231). Deze definitie is ook slechts gedeeltelijk, het is zender- en codegericht: het concentreert zich voornamelijk op de zender in het communicatieve proces en op de code die hij gebruikt, terwijl de ontvanger van de boodschap en andere extratallige elementen van de communicatieve situatie buiten beschouwing worden gelaten (vgl. Gerits 2001: 7).

Heel vaak wordt in definities aandacht besteed aan de afbakening van de rechtstaal ten opzichte van de algemene taal en van andere vaktalen en op die manier wordt getracht een definitie van de rechtstaal te formuleren. Hendrickx spreekt in dit verband van de volgende criteria waaraan een klassieke vaktaal moet voldoen, volgens hem *wordt een vaktaal gebruikt door en voor vakspecialisten om over hun eigen kleine, afgebakende vak te spreken* (Hendrickx 1999). Het is moeilijk om de rechtstaal binnen dit kader te plaatsen. Het probleem ontstaat zodra we de kwestie van wat precies de rechtstaal bepaalt en beschrijft, proberen te benaderen. In het geval van het recht kunnen we geen duidelijke afbakening maken van waar het feitelijk betrekking op heeft, want alle aspecten van het leven worden door de wet geregeld. Omdat het recht een breed spectrum aan onderwerpen moet bestrijken, is de wisselwerking intenser tussen de rechtstaal aan de ene kant en overige vaktalen samen met de algemene taal aan de andere. Daarom kan het als geen andere wetenschappelijke discipline niet makkelijk tot een thematische categorie worden beperkt. Om die reden is de plaats van de rechtstaal onder vaktalen uniek (vgl. Knap-Dlouhá 2012: 45; Snel Trampus 1991: 194 e.v.). Daarnaast dient ook opgemerkt te worden dat veel rechtsbegrippen (taal)systeemgebonden zijn. Als gevolg daarvan hebben ze alleen betrekking op de wet van het land in kwestie en daarom worden de rechtsteksten in een veel mindere mate rechtstreeks in een vreemde taal uitgegeven.

Vaak worden in de definities ook bepaalde kenmerken genoemd, want *de juridische taal wordt niet alleen door een eigen lexicon gekenmerkt* (Klimaszewska

2003: 135). Hiermee komen we op de kwestie van elementen die typerend zijn voor deze vaktaal.

Lexicale kenmerken van de rechtstaal

Zoals reeds vermeld, hebben de wetenschappers zich jarenlang geconcentreerd op het lexicaal niveau, dat een basis vormde voor de onderscheiding tussen de rechtstaal en de omgangstaal. Dit standpunt berustte op het feit dat de rechtstaal over een groot aantal vaktermen beschikt. De juridische terminologie is het meest karakteristieke semantische veld van juridische betekenissen en omdat die in de algemene taal niet voorkomt, is het meestal ontoegankelijk voor doorsnee taalgebruikers die geen deskundigen op dat gebied zijn.

Het behoort tot de algemene kennis dat juristen meesters zijn in moeilijke zinsconstructies die vaak van de gewone taal afwijken en een vermenging zijn van: passiefconstructies en onpersoonlijke constructies, nominale structuren, extreme precisie door veel herhalingen, dubbele negatie, verouderde en formele woorden, stadhuistermen en het vakjargon. Juristen zijn zich ervan bewust dat het gebruik van een moeilijke taal een middel is om het gezag te tonen. Dit komt overeen met het feit dat de verheven stijl goed bij het ‘sacrale karakter’ van het recht aansluit. Structureel gezien ligt de juridische taal niet ver van de omgangstaal want er vallen geen grammaticale afwijkingen te vinden. Dit komt tot uitdrukking in de gebruikelijke manier waarop men over de rechtstaal denkt: *gewone taal plus juridische terminologie* (Van den Bergh 1970: 93).

De aanwezigheid van juridische terminologie is een van de meest opvallende kenmerken van de rechtstaal. Deze termen kunnen moeilijkheden opleveren omdat ze in de algemene taal niet bestaan, maar soms kan juist het feit dat deze termen ook in de omgangstaal voorkomen, problemen met zich meebrengen. Dit vloeit voort uit de andere, nieuwe betekenis die ze in de rechtstaal hebben verworven. Hierbij kunnen we van een betekenisverdichting of -beperking van deze woorden spreken.

Het gebruik van archaïsmen en verouderde woorden is ook typerend voor de juridische taal. Deze kunnen ook wezenlijke taalbarrières vormen omdat ze ongebruikelijk zijn en als zodanig een bron van onbegrip vormen.

Bovendien zijn juridische teksten overmatig vol van woorden en uitdrukkingen van vreemde herkomst die de rechtsteksten formeler en erudierter maken. Ook dit maakt deze teksten ontoegankelijk en leidt tegelijk alweer tot een beperking van de begrijpelijkheid ervan.

De ontoegankelijkheid van de rechtsteksten wordt ook veroorzaakt door overprecisie, dat wil zeggen gebruik van weinig verwijswwoorden en talrijke herhalingen.

De kloof tussen de lezer en de auteur van de rechtstekst wordt ook vergroot door de volgende elementen die evenals de bovengenoemde elementen typerend zijn voor de rechtstaal. De voorliggende karakteristieke eigenschappen van de rechtstaal zijn misschien minder opvallend voor doorsnee taalgebruikers, maar zonder meer dragen ze ook bij tot de ondoorgroendelijkheid van het recht en vergroten de moeilijkheidsgraad ervan. Hier wordt gedacht aan: lange opsommingen, naamwoordelijke constructies, voorzetseluitdrukkingen (vgl. Gerits 2001: 8 e.v.; Hendrickx 1999; Knap-Dlouhá 2012: 52 e.v.).

Het onderscheid tussen de omgangstaal en de rechtstaal kan dus worden gemaakt op basis van lexicale maar ook van semantische en syntactische kenmerken (vgl. Klimaszewska 2003: 135).

Collocaties in de rechtstaal

Definitie van de collocatie

Voordat we ons met de classificatie van collocaties in de Nederlandse rechtstaal zullen bezighouden, ondernemen we een poging om een definitie van collocatie te formuleren.

De distributie van lexicaal materiaal is niet willekeurig: veel woorden en uitdrukkingen worden vaak in de buurt van specifieke andere woorden en uitdrukkingen aangetroffen (Van der Wouden 2011: 180).

Gładysz (1999: 41) wijst erop dat de collocatie in wetenschappelijke lexicons op twee manieren wordt behandeld en begrepen, dat wil zeggen als een specifieke woordverbinding en als een verhouding tussen de bestanddelen van een woordverbinding. De eerste denktrant komt tot uiting bij o.a. Bußman 1990 en Welte 1974. Tot auteurs die in hun definities nadruk leggen op de verhouding tussen lexemen behoren Conrad 1985, Drosdowski 1994, Lewandowski 1976 of Polański 1993. Slechts het lexicon van Glück (1993) presenteert beide denkwijzen.

As a single item, a word is simply a string of characters, in association with other words, it gains meaning. This fact is the basis of all phraseological analysis and underlies the contextualist theory developed by Firth and enshrined in corpus linguistics and especially in collocation studies (Williams & Millon 2011: 2).

Als we naar de origine van de collocatie zoeken, wordt Firth tot de dag van vandaag vaak als de vader van collocatie aangewezen. Millon en Williams (2011: 3) beweren dat er een parallele ontwikkeling op dit gebied te bespeuren valt en trachten de plaats van Palmer hierin te herstellen. Ze zetten twee tradities uiteen: de fraseologische traditie die de collocatie als een product behandelt dat te bestuderen en te noemen valt in naslagwerken, en de firthiaanse traditie die de

collocatie meer als een proces ziet dat in een meer dynamische opvatting resulteert. De auteurs constateren vervolgens dat deze twee parallelle lijnen kunnen samenkomen (vgl. Millon en Williams 2011: 4). Van der Wouden constateert op zijn beurt dat het verschijnsel van samen voorkomende lexicale elementen ten minste sinds de tijd van Jespersen (1917) bekend staat als collocatie (vgl. Van der Wouden 2011: 181).

De manier waarop we de collocatie hier begrijpen komt met het standpunt van Gładysz grotendeels overeen en luidt als volgt: collocatie is niet alleen een verhouding tussen woorden maar ook een geheel dat een resultaat is van de gebondenheid van woorden (vgl. Gładysz 1999: 48). Belangrijk is hier ook om de volgende bewering van Nation met betrekking tot het wezen van de collocatie uit het oog niet te verliezen:

closely structured groups whose parts frequently or uniquely occur together [...] they contain some element of grammatical or lexical unpredictability or inflexibility (Nation 2001: 324).

Als we de kenmerken van collocaties zouden willen opsommen, komt het neer op het volgende: twee- of driedelige woordverbindingen met geen idiomaticiteit of deelidiomaticiteit (semantisch (gedeeltelijk) transparent), gedeeltelijke stabiliteit (er bestaat een beperkte mate waarin de componenten kunnen worden vervangen), associativiteit (vgl. Gładysz 2003: 49; Gitsaki 1999: passim; Nation 2001: 324; Manning & Schutze 1999: 141).

Met andere woorden, de betekenis van de collocatie kan op basis van afzonderlijke componenten worden afgeleid en de gebondenheid ervan wordt door de usus vastgesteld. Hierbij moeten we tegelijk aan een afbakening tussen collocaties, fraseologismen en vrije woordverbindingen denken wat in het volgende subhoofdstuk beknopt wordt besproken.

De zojuist genoemde kenmerken worden in de definitie van Gładysz opgesomd:

De collocatie is een syntactische woordverbinding van twee of (zelden) drie autosemantica, die wordt gekenmerkt door hun associativiteit en gerichtheid, buitentalige of conventionele afhankelijkheid, geen of deelidiomaticiteit (Gładysz 2003: 50, eigen vertaling — K.T.).

Dergelijke woordverbindingen die uit twee constituenten bestaan, worden meestal als basale woordverbindingen aangeduid. Worden ze door meer dan twee onderdelen gevormd, kunnen ze als een uitbreiding op het eerste soort worden beschouwd (vgl. Gajda 1990: 97).

Collocatie versus fraseologisme en vrije woordverbindingen

Heel vaak worden pogingen om een definitie van de collocatie te formuleren vergezeld van de discussie rondom het verschil tussen collocaties, fraseologismen en vrije woordverbindingen (vgl. Bahns 1993: 57; Gładysz 2003: 80 e.v.). Om een afbakening te maken haalt Bahns de woorden van Benson, Benson, and Il-

son (1986: 252 e.v.) aan: „the main characteristics of collocations are that their meanings reflect the meaning of their constituent parts (in contrast to idioms) and that they are used frequently, spring to mind readily, and are psychologically salient”. Op die manier worden collocaties tussen de fraseologismen aan de ene kant geplaatst en de vrije woordverbindingen aan de andere kant. Het valt op te merken dat er niet zelden ook sprake is van overgangsgevallen tussen deze drie soorten woordverbindingen (Cruse 1986: 41). Ook bij Gładysz lezen we dat de grens tussen deze categorieën vloeiend is (vgl. Gładysz 2003: 80).

Classificaties van collocaties

Om collocaties te rangschikken kunnen we verschillende classificatiecriteria toepassen zoals frequentie, structuur, e.d. In principe kunnen alle kenmerken van collocaties als criterium voor classificatie worden gehanteerd. De meest eenvoudige en vaakvoorkomende verdeling van collocaties wordt op de structuur gebaseerd en onderscheidt lexicale en grammaticale collocaties (vgl. Benson, Benson & Ilson 1986: passim). Lexicale collocaties bestaan uit gelijkwaardige elementen zoals zelfstandige naamwoorden, werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden. Alle constituenten van een lexicale collocatie behoren tot een open woordklasse. Indien we de structuur van de collocaties als classificatiecriterium aannemen, horen onder lexicale collocaties de volgende typen: verbale, nominale, adjectivische en adverbiale collocaties. Gładysz (1999: 73) noemt hier de volgende combinaties:

- werkwoord + zelfstandig naamwoord (als voorwerp),
- werkwoord + bijwoord,
- zelfstandig naamwoord (als onderwerp) + werkwoord,
- zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord,
- bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord,
- bijwoord + bijvoeglijk naamwoord.

In het geval van grammaticale collocaties is het anders gesteld, ze bevatten namelijk een element dat dominant is ten opzichte van dat andere zoals een werkwoord, zelfstandig naamwoord, adjectief gekoppeld aan bv. een voorzetsel.

In de onderhavige classificatie van de collocaties in de Nederlandse rechtstaal en de analyse daarvan worden alleen lexicale collocaties in aanmerking genomen.

Hieronder volgt een uitleg rondom de keuze van de toegepaste classificatie van collocaties.

Classificatie van collocaties naar structurele criteria

Opmerkenswaardig is wat Gładysz (2003: 72) in dit opzicht vaststelt. Volgens hem kunnen alle kenmerken van collocaties als een classificatiecriterium dienen. Hij spreekt in dit verband van twee criteria: een structureel en een semantisch-lexicaal criterium waarbij we in het eerste geval de morfologische samenstelling

van collocaties (woordsoorten) en het soort van de syntactische betrekkingen in aanmerking nemen; en in het tweede geval semantische betrekkingen tussen constituenten, hun frequentie en motivatie.

De door Gładysz voorgestelde classificatie van collocaties naar structuur overschrijdt het model van Benson, Benson en Ilson (vgl. Gładysz 2003: 75). Er wordt rekening gehouden met syntactische relaties tussen afzonderlijke woorden, morfologische categorieën van collocaties (tijd, genus, persoon, modus, etc.).

Voor de onderhavige analyse van de collocaties in de Nederlandse rechtstaal hebben we de classificatie naar het structureel criterium gehanteerd. Het classificatiemodel van Gładysz (2003: 75–78 e.v.) fungeert hier als uitgangspunt en werd op enkele punten beperkt en op andere punten aangevuld met het oog op de kenmerken van het Nederlands. In de huidige, aangepaste vorm bestaat het uit vier categorieën en een aantal subcategorieën van collocaties, namelijk:

1. verbale collocaties

- a) werkwoord + zelfstandig naamwoord als onderwerp (*genus non perit*)
- b) werkwoord + zelfstandig naamwoord als voorwerp (*aanwijzingen geven*)
- c) werkwoord + zelfstandig naamwoord als voorzetselobject (*in mora zijn; onder belastingaanslag vallen*)

- d) werkwoord + bijwoord (*pro-actief rechercheren*)

2. nominale collocaties

- a) zelfstandig naamwoord + bijvoeglijk naamwoord (*koude uitsluiting*)
- b) zelfstandig naamwoord + verleden deelwoord (*verlengde opzegtermijn*)
- c) zelfstandig naamwoord + tegenwoordig deelwoord (*heersend erf*)
- d) zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord in genitiefvorm en relictvormen (*aanneming van werk; aard der zaak*)
- e) zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord zonder naamvalaanduiding — appositie (*ambtszegel notaris*)
- f) zelfstandig naamwoord + voorzetsel + zelfstandig naamwoord (*subrogatie bij hoofdelijkheid*)

g) bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord + voorzetsel + bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord (*belastbaar resultaat uit overige werkzaamheden*)

- h) zelfstandig naamwoord + bijwoord (*indirect verzekerde*)

3. adjectivische collocaties

- a) bijvoeglijk naamwoord + bijwoord (*juridisch onjuist*)
- b) tegenwoordig deelwoord + bijwoord (*indirect discriminerend*)
- c) bijvoeglijk naamwoord + voegwoord + bijvoeglijk naamwoord (*aard- en nagelvast*)

3. adverbiale collocaties

- a) bijwoord + bijwoord (*heel anders*¹)

¹ Onder de geëxcerpeerde fenomenen zijn er geen adverbiale collocaties aangetroffen. Om die redenen komt dit voorbeeld uit de dagelijkse taal en als we het met de andere voorbeelden verge-

Andere classificaties van collocaties

Naast de voornoemde classificatie van collocaties naar hun structuur kunnen sematisch-lexicale criteria worden gehanteerd. Gładysz beschouwt idiomatieiteit en motivering van fraseologismen alsook het bereik van de collocaties als dergelijke criteria (vgl. Gładysz 2003: 78).

Onze aandacht wordt hier echter alleen gevestigd op het structurele criterium en als gevolg daarvan worden alle andere criteria voor de classificatie van de geanalyseerde collocaties zouden kunnen worden geassocieerd, binnen het bestek van deze bijdrage buiten beschouwing gelaten.

Collocaties in de rechtstaal

Na deze inleiding over collocaties kunnen we ter zake komen. Van der Wouden haalt de woorden van Geeraerts (1986: 135) aan die zesentwintig jaar geleden schreef dat een grondig onderzoek naar collocaties nog op zich laat wachten. Het geldt nog steeds vooral voor een vergelijkend onderzoek en zeker voor het hier al genoemde talenpaar: Nederlands-Pools.

Juridische teksten zijn bijzonder moeilijk vanuit het standpunt van een vertaler, een vreemdetalenaar en niet zelden voor een doorsnee moedertaalgebruiker, onder meer vanwege de hoge concentratie aan juridische termen en collocaties, grotendeels ook door de systeemgebondenheid van de juridische terminologie (vgl. Knap-Dlouhá 2012: 157). Deze hoge concentratie van juridische termen en dus vaste collocaties vloeit voort uit de stijl van deze teksten. Voordat men in staat is deze tekstsoort te kunnen begrijpen om hem verder bijv. te kunnen vertalen, moet men dus behalve de terminologie ook de vaste collocaties, sjablonen en tekststructuren van het gegeven rechtssysteem aandachtig nagaan.

Analyse

Zoals reeds aangeduid, worden in deze bijdrage collocaties geanalyseerd die uit het *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek* zijn geëxcerpeerd. Ze worden in categorieën op basis van de gekozen classificatie verdeeld om vervolgens voor een verder onderzoek te dienen naar de frequentie ervan in de Nederlandse rechtstaal en hun interlinguale equivalentie in het Nederlands-Poolse talenpaar. De in deze bijdrage gepresenteerde classificatie van collocaties in de Nederlandse rechtstaal

lijken is het als zodanig een uitzondering op de regel. Dit kan suggereren dat dergelijke collocaties niet vaak voorkomen in de Nederlandse rechtstaal, maar het sluit hun aanwezigheid erin niet uit. Dit onderzoek heeft een verkennend karakter en vormt slechts een aanleiding om dit probleem verder te bestuderen.

kan een uitgangspunt zijn voor verder onderzoek naar interlinguale equivalentie tussen Nederlandse en Poolse collocaties.

De analyse werd verricht aan de hand van een systemische steekproefmethode, waarbij de elementen die in de steekproef zijn opgenomen op een systemische manier worden bepaald. We hebben hier gekozen elke 5de pagina van het *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek* te analyseren. Het dient dus opgemerkt te worden dat deze analyse slechts gedeeltelijk het probleem behandelt en een verdere uitbreiding behoeft. Tegelijk is het representatief om de frequentie van collocaties waarmee ze in het genoemde woordenboek voorkomen te presenteren.

De rechtstermen worden niet uitsluitend door één woord geconstitueerd, de praktijk en het onderzoek laten zien dat ze vaak uit een combinatie van woorden bestaan (vgl. Snel Trampus 1991: 202). Als zodanig vormen deze termen vaak verschillende soorten collocaties. Dit heeft ook in de onderhavige analyse een duidelijke weerspiegeling gevonden.

De verrichte analyse heeft in totaal 461 collocaties van verschillende aard opgeleverd. De meeste collocaties bestaan uit twee constituenten, ze vormen een overheersend element, bij elkaar zijn dit 302 gevallen, terwijl collocaties die samengesteld zijn uit drie en meer elementen ongeveer een derde van alle geëxcerpeerde collocaties uitmaken. Om dit percentgewijs uit te drukken, komt het neer op 65,5% en resp. 34,5%. Uit de analyse is daarnaast gebleken dat er op elke pagina van het woordenboek in kwestie gemiddeld 12 lemma's staan waaronder we gemiddeld 4 collocaties aantreffen. Globaal gezien kunnen we dus constateren dat één op drie lemma's in het *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek* een collocatie is of een collocatie bevat. Het onderzoekscorpus dat uiteindelijk is ontstaan op basis van de verrichte analyse, wijst er ongetwijfeld op aan dat de frequentie van de collocaties in de Nederlandse rechtstaal groot is.

De meeste van de geanalyseerde collocaties behoren tot de tweede categorie, dat wil zeggen tot nominale collocaties. Met dergelijke collocaties hebben we in 439 gevallen te maken. Om er een paar voorbeelden van te noemen, worden ze in de onderstaande tabel per subcategorie gepresenteerd.

Categorie 2: nominale collocaties	Voorbeeld
a) zelfstandig naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	<i>blanco eindverslag, burgerlijke vrucht, koude uitsluiting, positief recht, reële statuten, stille reserve, terugwerkende kracht</i>
b) zelfstandig naamwoord + verleden deelwoord	<i>verboden rechtspersoon</i>
c) zelfstandig naamwoord + tegenwoordig deelwoord	<i>heersend erf, zittende magistratuur</i>

d) zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord in genitiefvorm of relictvormen	<i>aard der zaak, aflossing van schuld</i>
e) zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord zonder naamvalaanduiding	<i>ambtszegel notaris</i>
f) zelfstandig naamwoord + voorzetsel + zelfstandig naamwoord	<i>minister zonder portefeuille, scheiding van tafel en bed, subrogatie bij hoofdelijkheid</i>
g) bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord + voorzetsel + bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord	<i>belastbaar resultaat uit overige werkzaamheden</i>
h) zelfstandig naamwoord + bijwoord	<i>indirect verzekerde</i>

Hier is de eerste subcategorie van nominale collocaties (2a) het meest aanzienlijk gerepresenteerd, het loopt namelijk uit op 277 gevallen. Het valt meteen op dat dit zonder meer een leeuwendeel is van alle geanalyseerde eenheden, want percentage gezien dekt de tweede categorie 95% van alle geëxcerpeerde collocaties. De andere categorieën zijn dus in een heel gering aantal aanwezig in vergelijking tot het voornoemde soort, daarvan worden verbale collocaties zichtbaar gepresenteerd. Het zijn toch maar 12 gevallen waarin we dergelijke collocaties tegenkomen zoals de volgende voorbeelden uit de eerste categorie: *cautie geven* (cat. 1b), *iemand in de kosten verwijzen* (cat. 1c) of *pro-actief rechercheren* (cat. 1d). Er zijn slechts vier collocaties die tot de derde categorie behoren, twee daarvan vertegenwoordigen de tweede subcategorie: *rechtstreeks toepasbaar* (cat. 3a), *indirect discriminerend* en *privatief berovend* (cat. 3b) en *aard- en nagelvast* (cat. 3c). De vierde categorie collocaties werd in het corpus niet gevonden. Het overheersende karakter van nominale collocaties kan aan de opbouw van het woordenboek liggen waarin lemma's in de vorm van een zelfstandig naamwoord een ruime meerderheid vormen. Belangrijker is hier echter het feit dat de rechtstaal syntactisch gezien door de nominale stijl wordt gekenmerkt wat door deze dominantie duidelijk naar voren komt.

Als we de grootst gerepresenteerde categorie van nominale collocaties willen uiteenzetten, dan kan worden geconstateerd dat de verdeling van resultaten binnen deze klasse ook niet evenredig is. De eerste subcategorie is zonder meer dominant en overtreft de overige subcategorieën zichtbaar wat we in de bovenstaande tabel enigszins door het aantal gepresenteerde voorbeelden trachten te tonen. Dergelijke collocaties zoals *absolute bevoegdheid*, *burgerlijke vrucht*, *derogerende werking*, *ideële schade*, *privatieve werking*, *enkelvoudige raadkamer*, *subjectieve pogingsleer*, *voorwardelijk opzet* vormen 63% van deze categorie. Daarnaast zijn er ook twee subcategorieën die ruim een vierde van het totale aantal van de nominale collocaties vormen waarbij beide constituenten zijn tot de zelfstandige naamwoorden behoren (cat. 2d en 2f). In de eerste subcategorie hebben we heel

vaak met aanduidingen van specifieke handelingen te maken en om die reden komen er vooral zelfstandige naamwoorden in genitiefvorm voor gecombineerd met zelfstandige naamwoorden die van een werkwoord zijn afgeleid (met de achtervoegsels *-ing*, *-atie* e.d.). Wat dat betreft is er in de tweede subcategorie geen regelmaat te observeren. Het aantal collocaties die tot de overige subcategorieën behoren, is heel gering om niet onbeduidend te zeggen.

Conclusie

Hoewel de meeste wetenschappers die zich met de rechtstaal en de kenmerken daarvan bezighouden, niet stilstaan bij collocaties en er betrekkelijk weinig aandacht aan besteden, is het mijns inziens nodig ze grondig te onderzoeken. Collocaties vormen een wezenlijk element van deze vaktaal, ze komen er met een grote frequentie voor. De rechtstaal wordt immers door een hoge mate van precisie gekenmerkt en daarom zijn de juiste en accurate woordkeuzes uitermate belangrijk. Dergelijke keuzes kunnen niet gemaakt worden zonder de bestudering en het zorgvuldige gebruik van collocaties die vooral door hun onvoorspelbaarheid problemen veroorzaken voor taalleerders, zowel voor moedertaalsprekers als niet-moedertaalsprekers (zie ook Van der Wouden 2011: 182).

De verrichte analyse toont aan dat de nominale collocaties het leeuwendeel vormen van alle geëxcerpeerde collocaties. Deze dominantie is te verklaren door de nominale stijl die de rechtstaal kenmerkt en is zichtbaar in o.a. overmatig gebruik van genominaliseerde infinitieven of zelfstandige naamwoorden die aan werkwoorden zijn ontleend (vgl. Gerrits 1999: 41 e.v., Hendrickx 1999: passim). „Naamwoordstijl vinden we zeer dikwijls in de rechtstaal omdat algemene en welbepaalde begrippen in wetten en besluiten onmisbaar zijn, terwijl de door het werkwoord uitgedrukte ‘werking’ van ondergeschikt belang is” (Gerits 1999: 41).

Uit de hierboven gepresenteerde resultaten van de analyse van Nederlandse collocaties in het *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek* is gebleken dat we zelfs aan de hand van het voorbeeldmateriaal uit een woordenboek kunnen nagaan dat de frequentie van collocaties in de Nederlandse rechtstaal zodanig groot is dat dit zonder meer een verdere uitwerking behoeft. Dergelijke woordverbindingen vormen ongeveer een derde van alle lemma's in dit woordenboek. Voorlopig moeten we ervan uitgaan dat de steekproef die uit het gekozen materiaal gemaakt is, in dit opzicht representatief kan zijn. Pas als we een groter corpus te voorhanden hebben, kunnen we conclusies van meer algemene aard trekken.

Met het oog op de didactiek van de Nederlandse rechtstaal en vertalen van Nederlandse rechtsteksten lijkt een grondig onderzoek naar collocaties in de Nederlandse rechtstaal zinvol te zijn vooral vanuit een vergelijkend perspectief. Om een vaktaal zoals de rechtstaal juist te gebruiken, om juridische teksten goed te begrijpen en nauwkeurig te vertalen, moeten we over een uitgebreide en gegronde

kennis beschikken van rechtstermen en in staat zijn ze toe te passen. Zoals net opgemerkt, zijn de collocaties er onlosmakelijk mee verbonden.

Het probleem van collocatie in de Nederlandse rechtstaal dat ik aan de orde heb gesteld, is zo omvattend dat het haast onmogelijk is op basis van individueel onderzoek het uitputtend te bespreken en tot alomvattende conclusies te komen die bruikbaar kunnen zijn in het boven geschetste kader. Deze bijdrage vormt dus slechts een aanleiding voor een nader onderzoek dat meer dan wenselijk lijkt te zijn.

Bibliografie

Primaire literatuur

Algra, Nikolaas Egbert (et. al.) (2004), *Fockema Andreae's Juridisch Woordenboek*. Groningen: Nijhoff.

Secundaire literatuur

- Bahns Jens (1993), 'Lexical collocations. A contrastive view', in: *English Language Teaching Journal* 47 (1), p. 56–63.
- Benson, Morton; Evelyn Benson en Robert Ilson (1986), *Lexicographic Description of English*. Amsterdam-Philadelphia: Benjamins.
- Bergh Govaert Carolus Joannes Joseph van den (1970), 'Rechtstaal en Rechtsvinding', in: *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur*. Haarlem: Tjeenk Willink, p. 87–108.
- Bußman Hadumod (1990), *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kroner.
- Conrad Rudi (1985), *Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini*. Leipzig: Enzyklopädie Verlag.
- Cruse D. Alan (1986), *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drosdowski Günther (red.) (1994), *Duden, Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag.
- Gaakeer Adriana Marina Pieternella (2006), 'De eenheid van recht en taal', in: *AA* 2006, p. 843–846.
- Gajda Stanisław (1990), *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, p. 92–107.
- Gerits Joris (1999), *Betere taal: meer recht. Handboek rechtstaalbeheersing*. Leuven-Amersfoort: Acco.
- Geeraerts Dirk (1986), *Woordbetekenis: een overzicht van de lexicale semantiek*. Leuven: Acco.
- Gibbons John (1994), 'Language constructing law', in: John Gibbons (red.), *Language and the Law*. London and New York: Longman, p. 136–155.
- Gibbons John (1999), 'Language and the Law', in: *Annual Review of Applied Linguistics*, p. 156–173.
- Gitsaki, Christina (1999), 'Teaching English collocations to ESL students', in: *NUCB Journal of Language Culture and Communication*, 1(3), 27–34.
- Glück Helmut (1993), *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart-Weimar: Metzler.
- Gładysz Marek (1999), *Lexikalische Kollokationen in deutsch-polnischer Konfrontation*. Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien: Peter Lang.
- Grzelak Joanna (2010), *Polski język prawa w perspektywie glottodydaktycznej*. Op de website: <<https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/352/1/Grzelak.pdf>> (laatst geraadpleegd op 29.10.2012).

- Hendrickx Karl (1999), 'Rechtstaal: een vak(taal) apart', in: *Interaxis* 1999–5, nr. 3, Online gepubliceerd op de website: <<http://interaxis.sesuada.org/Interaxis2/html5/artikels5.html>> (laatst geraadpleegd op 31.10.2012).
- Hofstede Raymond (2008), 'Tekst en uitleg — Interpretatie van commerciële contracten', in: *Advocaatenblad*, nr. 11, p. 456–459. Op de website: <<http://www.taalbeleid.ugent.be/material/Juridisch.pdf>> (laatst geraadpleegd op 22.10.2012).
- Klimaszewska Zofia (2003), 'Vaste woordverbindingen in het juridisch taalgebruik', in: *Neerlandica Wratislaviensia XIV*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, p. 135–139.
- Knap-Dlouhá Pavlína (2012), *Een vergelijkend onderzoek naar de taal van het handelsrecht vanuit het perspectief van de vertaler*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Op de website: <<http://theses.cz/id/88tgpu/?furl=%2Fid%2F88tgpu%2F;so=nx;lang=en>> (laatst geraadpleegd op 22.09.2012).
- Lewandowski Theodor (1979), *Linguistisches Wörterbuch*. Bd. 1–3. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Loth Marcel Alexander (1991), *Recht en taal: een kleine methodologie*. Arnhem: Gouda Quint.
- Maes Alfons (1986), 'Juridische communicatie jurist-leek', in: *Handboek Taalhantering*, Deventer, afl. 9, II. 12.
- Manning Christopher, Hinrich Schutze (1999), *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. Cambridge-MA: MIT Press.
- Mellinkoff David (1963), *The Language of the Law*. Boston: Little, Brown & Co.
- Millon Geoffrey, Chrystel Williams (2011), 'Palmer, Firth and Internet: Drawing together collocational threads', in: *Corpus Linguistics*, Birmingham: Royaume-Uni. Op de website: <<http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00725301>> (laatst geraadpleegd op 30.09.2012).
- Nation Paul (2001), *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pieńkoś Jerzy (2003), *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Polański Kazimierz (1993), *Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Snel Trampus Rita (1991), 'Het vertalen van vaktaal, in het bijzonder van juridische teksten', in: Th. Hermans, Th.A.J.M. Janssen, P.G.M. de Kleijn (reds.), *Handelingen Elfde Colloquium Neerlandicum: colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten*. Woubrugge: IVN, p. 193–207.
- Welte Werner (1974), *Moderne Linguistik*. München: Max Hueber.
- Wouden Ton van den (2011), 'Collocaties in online woordenboeken', in: *Nederlandse Taalkunde*, 16–2, p. 180–192.